

עד שנת 2012 שכן ארכיון מדינת ישראל – או בכינויו הקודם "גנזך המדינה" – בבניין מסחרי סתמי באזור המוסכים של שכונת מקור חיים בירושלים. למתבונן מבחוץ קשה היה לנחש שזהו משכנו של מוסד מרכזי של הדמוקרטיה הישראלית, האמון על-פי "חוק הארכיונים" (התשט"ו-1955) ועל-פי "חוק חופש המידע" (התשנ"ח-1998) על אחסונם ההולם של מסמכי המדינה ועל הנגשתם לציבור, בכפוף לשיקולי ביטחון, מדיניות חוץ ושמירה על צנעת הפרט. ואולם, באותה שנה התברר למנכ"ל משרד ראש הממשלה שמבנה זה אוכלס ללא היתר והוא הורה לסגרו באופן זמני. הארכיון נפתח מחדש בשנת 2014 בשכונת הר חוצבים בירושלים, שוב במשכן זמני ובמבנה מסחרי. התוכנית להקצות לו מבנה קבע ייעודי – כנהוג במקומות רבים בעולם – רחוקה ממימוש.

נדודיו של המבנה הפיזי מצטרפים לאי־ודאות עמוקה יותר בנוגע לנגישותם הצפויה לציבור של המסמכים השמורים בארכיון. על-פי החלטת הממשלה ובהובלתו של גנז המדינה, ארכיון המדינה עובר בשנים האחרונות תהליך דיגיטציה רחב-היקף שאמור להימשך עשרות שנים ולכלול את כל האוסף שאושר לחשיפה. על-פי התוכנית יציע הארכיון סריקות דיגיטליות באיכות גבוהה וללא תמורה כספית, כמו גם מנוע חיפוש תלת-לשוני (אנגלית, עברית וערבית) שיאפשר חיפוש ממוקד יותר באמצעות זיהוי תווים אופטי (Optical Character Recognition, OCR). ניתן יהיה להזמין תיקים שטרם נסרקו ולקבל אותם באתר בתוך שבועיים. על-פי חזון הדיגיטציה, לא תינתן עוד נגישות למסמכים המקוריים עצמם, וההודעה על הפסקת השירות באולם הקריאה כבר פורסמה.

למרות תמיכה רחבה של היסטוריונים בסריקה, הרי יישומו בפועל של פרויקט הדיגיטציה מעורר אי־נחת מרובה בקרב חוקרים מקצועיים ובקרב נציגי ארגונים של החברה האזרחית בישראל. למעלה מ-350 אנשי מקצוע חתמו על עצומה המגנה בחריפות את אופן הביצוע של פרויקט הדיגיטציה. ההתנגדות למיזם היא גם מעשית וגם עקרונית. ברמה המעשית ישנם פערים גדולים בין המצב המצוי כעת ובין החזון המובטח: לאחר שלוש שנות סריקה הצליח אתר הארכיון להעלות לרשת כחמישה מיליון וחצי מסמכים מתוך 400 מיליון המסמכים השמורים בארכיון (ומתוך 40 מיליון

המסמכים שנסרקו כבר בפועל). על-פי הערכת מנהל מפעל הסריקה, בקצב הנוכחי יידרשו למעלה מ-65 שנים להשלמת העבודה. מנוע החיפוש הקיים כיום אינו כלי החיפוש היעיל המתוכנן, והאתר אינו מציע כלל אפשרות לחיפוש בערבית. ברמה העקרונית ניכרת אי-בהירות לגבי שיעור המסמכים העוברים את עין הצנזורה ונחסמים מראש לעיון הציבור. על-פי הערכות גנז המדינה, 95 אחוזים מהמסמכים לא עוברים פיקוח כלשהו של הצנזורה, ואילו על-פי הערכות ארגון **עקבות** בדו"ח שפורסם במאי 2016, רק אחוז אחד מכלל התיקים השמורים בארכיונים הממשלתיים בישראל (ארכיון המדינה, וארכיון צה"ל ומערכת הביטחון) פתוחים לעיון הציבור וקהל החוקרים. על-פי **דו"ח מבקר המדינה** (התשע"ו-2016), 44 אחוזים מרשומות משרדי הממשלה שהופקדו בארכיון המדינה כלל לא נרשמו, ו"בהיעדר רישום נבצר מהגנז לדעת אפילו מה כוללות רשומות אלה" (**דו"ח שנתי** 2016, עמ' 266).

חקר העבר הוא הרבה יותר מקריאת טקסט בלבד. תובנות היסטוריות חשובות מתקבלות לעתים באמצעות בדיקה רחבה של קופסאות מסמכים וציד אחר רמזים ומפתחות. היסטוריוניות והיסטוריונים מבחינים לעתים בעצים בודדים לפני שכל היער מתגלה. הנגיעה הממשית (הזהירה) במסמכים עצמם מעוררת את הדמיון ההיסטורי ואת החשיבה המורכבת על העבר. לכן, גם כאשר יושלם פרויקט הדיגיטציה, עדיין יהיה ערך רב לקריאת המסמכים עצמם, כפי שנהוג בארכיונים רבים בעולם, גם במקרים שהחומר עבר סריקה. מעבר לכך, בשינויי מדיניות יש לדון בפורום ציבורי פתוח ובהשתתפות גורמים שונים המעוניינים להציג את דעתם. מחקר מעמיק של העבר הוא מסימני ההיכר של תרבות דמוקרטית, גם אם הוא כרוך בוויכוחים קשים ובביקורת כלפי מוסדות המדינה. הוא מרכיב הכרחי של חופש הביטוי. על הארכיונים הציבוריים בישראל להעניק גישה למרב החומר השמור במחסנים, ופרויקט הדיגיטציה המבורך כשלעצמו אמור להשתלב ביעד זה.

בשנה הקרובה יופיע **זמנים** בגיליונות מורחבים. הגיליון הנוכחי נחשב לגיליון "כפול" (133-134) והגיליונות המורחבים הבאים ימוספרו כגיליונות בודדים.